

RELAȚIILE INTERETNICE ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR MINORITĂȚILOR

ANA BĂLAȘA

1. În abordarea fenomenelor etnice se pot imagina, fără îndoială, mai multe modele sau strategii de cercetare. Fără a dezvolta aici cadrul teoretic al cercetărilor la care ne vom referi, menționăm totuși unele elemente ale acestuia pe care ni le asumăm și pe care înțelegem să le formulăm explicit.

Relațiile interetnice, opiniile, atitudinile și compartamentele populației majoritare față de minoritățile naționale sunt studiate și raportate la *contextul socio-istoric dat*, la cadrul legislativ și instituțional existent în care ele se manifestă și care este consacrat în Constituția țării: „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil”¹. Nu ignorăm, desigur, dezbaterile și teoriile actuale asupra ideii de stat național și a noilor modele statale propuse pentru viitorul mai mult sau mai puțin apropiat al Europei — confederativ, federativ, postnațional etc. — dar trebuie să observăm că ele, departe de a fi ajuns la soluții constructive și larg acceptate, susțin, încă, strategii *concurrente* și extrem de *controvertate*. Cele două tendințe contrare — *centripetă și integratoare în Vest și centrifugă și diferențiatoare în Est* — complică și mai mult lucrurile. Cu atât mai mult cu cât renașterea naționalismelor are acum loc nu numai în Est, ci și în lumea occidentală, unde virtuțile statului național sunt redescoperite, în pofida integrării economice, politice și monetare. Cel puțin în perspectivă imediată nu pare să se întrevadă o nouă formă de comunitate larg acceptată și esențial diferită de cea națională. Doar dacă ea va fi, cum sugerează Alain Touraine², un alt model de societate, diferit de cel tradițional, bazat pe o nouă ordine economică, politică și culturală care să ofere alte mecanisme de identificare, pentru că depășirea modelului statului național presupune, în concepția sociologului francez, alt mod de organizare socială. În acest context al dezbaterilor, ni se pare firească înscrierea oricărei cercetări a relațiilor etnice din țara noastră în cadrul istorico-social juridic existent, consacrat de Constituția țării.

Analiza relațiilor interetnice are, de asemenea, ca reper edificarea în România a unui tip modern de regim democratic în care trebuie asigurate *dreptul la identitate al persoanelor aparținând minorităților și protecția minorităților*, principiu consacrat și el în Constituția României: „Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase... Măsurile de protecție luate de stat pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității persoanelor aparținând minorităților

¹ *Constituția României*, Art. 1, Alin (1).

² Alain Touraine, *Esprit*, nov. 1991, p. 17.

naționale trebuie să fie conforme cu principiile de egalitate și de nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români”³.

În abordarea relațiilor interetnice ni se pare firesc să avem în vedere și faptul că ele se derulează în condiții de schimbare rapidă și de criză a societății românești care suscită, fatalmente, tensiuni și conflicte, inclusiv de natură etnică și care pot afecta percepția socială și percepția „celuilalt”, gradul de toleranță a „altuia” (individ sau grup).

2. Respectarea drepturilor minorităților este invocată în orice dezbateri actuală asupra democrației. Noua Constituție a României consacră și garantează — cum am menționat deja — aceste drepturi la nivelul exigențelor internaționale exprimate în diferite documente în materie⁴. În plus, cetățenii aparținând minorităților naționale ale căror organizații nu intrunesc numărul de voturi necesar pentru a avea cel puțin un loc în forul legislativ al țării au dreptul de a fi reprezentați în Parlamentul României⁵.

Tot ca o expresie a disponibilității pentru democrație, pe lângă Guvernul României funcționează Consiliul pentru Minoritățile Naționale, organism consultativ care are ca scop „asigurarea relațiilor cu organizațiile legal constituite ale persoanelor aparținând minorităților naționale și are în competență problemele cu caracter normativ, administrativ și financiar care se referă la exercitarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale în ceea ce privește păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, așa cum sunt definite în Constituția României, în legislația în vigoare precum și în tratatele și convențiile internaționale la care România este parte”⁶.

Plecând de la acest cadru legal și instituțional, în cercetările realizate în Institutul de Cercetare a Calității Vieții am urmărit surprinderea opiniilor, percepțiilor, atitudinilor, orientărilor valorice și comportamentelor populației cu privire la minorități și relațiile interetnice, toate acestea descriind, în fond, „starea” fenomenului și indicând eventualele tensiuni, divergențe și conflicte pe care aceasta le poate genera. Mai concret, ce răspuns putem da la astfel de întrebări:

- În ce măsură cadrul legal și instituțional este susținut de atitudinile și comportamentele populației? Exprimă acestea o aspirație spre democratizarea societății românești?

- Cum percepe populația României, în anul 1993 drepturile minorităților naționale, exercitarea lor?

- Care este impactul prejudecăților și stereotipurilor etnice?

³ *Constituția României*, Art. 6, Alin. (1) și (2).

⁴ *Declarația Universală a Drepturilor Omului, Documentele Reuniunii de la Copenhaga, Carta de la Paris, alte documente ale Consiliului European și ale ONU.*

⁵ *Constituția României*, Art. 59, Alin. (2).

⁶ *Hotărârea Guvernului României privind organizarea și funcționarea Consiliului pentru Minoritățile Naționale din 6 aprilie 1993.*

● în ce grad conviețuirea naște similitudini și/sau diferențe în modul de a gândi și de a trăi al oamenilor de diferite etnii?

● Care este intensitatea percepută a conflictelor interetnice?

2.1. Protecția drepturilor minorităților

● În anul 1993, marea majoritate a populației României⁷ își exprima acordul cu afirmația că într-o „societate bună”, printre alte caracteristici, trebuie să existe „pentru fiecare grup etnic sau minoritate, posibilitatea de a trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri”.

	%
Hotărât de acord	64,1
Întrucâtva de acord	28,1
Întrucâtva împotriva	3,2
Hotărât împotriva	1,9
Nu știu	2,5
Nu răspunde	0,2

Dintre cele zece caracteristici care au fost evaluate și care defineau ipotetic o „societate bună”, doar două au mai întrunit un acord atât de ridicat, și anume: *libertatea de organizare* și *libertatea de exprimare* — condiții esențiale ale unei societăți democratice. Această opțiune este exprimată atât de subiecții maghiari, cât și de cei aparținând populației majoritare (valoarea mediilor: 4,8, respectiv 4,5 într-un interval de la 1 la 5). Putem vorbi, pe de o parte, de o înaltă aspirație a păstrării identității culturale — practicarea obiceiurilor și tradițiilor fiind un factor principal de menținere a coeziunii și a identității culturale a unui grup etnic — iar pe de altă parte de toleranță și acceptare din partea populației majoritare — punct de plecare benefic în statuarea relațiilor interetnice.

● *Dreptul la tratament egal și nediscriminatoriu pe criterii etnice* este considerat a fi necesar, în prezent, în România, de cea mai mare parte a populației (71,0%). Grupul etnic de care aparține o persoană nu trebuie să influențeze beneficiile din partea statului în opinia a 70,0% din subiecții români și a 80,0% din subiecții maghiari⁸.

Dacă la nivelul *opțiunilor* răspunsurile subiecților semnifică, fără echivoc, orientări spre o societate democratică, să vedem cum este percepută, în prezent, în România, existența *în fapt*, a drepturilor minorităților.

⁷ Cercetare realizată pe un eșantion național în iunie-iulie 1993 în cadrul ICCV pe tema „*Asimilări față de Reformă*”.

⁸ Proporția maghiarilor în eșantion — 9,9%, cu o eroare tolerabilă față de datele de recensământ (7,1%) permite, din punct de vedere statistic, analize comparative ale datelor pe cele două categorii de populație: români și maghiari. Celelalte minorități, proporțional reprezentate în eșantion, nu întrunesc însă numărul de cazuri necesar pentru prelucrări statistice reprezentative.

● Majoritatea populației investigate consideră că *minoritățile naționale dispun în mod corespunzător de drepturi specifice*:

Grupurile etnice din România trebuie să aibă cu mult mai multe drepturi decât au acum?

	%
Hotărât de acord	6,0
De acord	9,1
Nici acord, nici dezacord	14,7
Împotriva	40,6
Hotărât împotriva	22,8
Fără opinie	6,8

În opinia a 80,0% din populația Capitalei⁹, minoritățile din țara noastră dispun de drepturi corespunzătoare:

După părerea dumneavoastră în ce măsură dispun minoritățile din țara noastră de drepturi:

	%
Mai puțin decât ar trebui	7,2
Atât cât trebuie	57,0
Mai mult decât ar trebui	23,9
Nu pot judeca	11,9

Orice societate democratică tinde să asigure șanse egale membrilor săi, a căror reușită ar trebui să depindă, în mod ideal, doar de capacitățile și eforturile individuale. În contextul problematicei pe care o discutăm aici interesează dacă și în ce măsură criteriul etnic condiționează șansele de ascensiune socială:

Acum în România, cât de important este grupul etnic al unei persoane, pentru reușita în viață?

Esențial	%					Deloc
	1	2	3	4	5	
	2,1	5,3	12,5	31,1	41,3	

Cu doar 7,4% din subiecți plasați sub media teoretică (3), se poate afirma că, în percepția subiecților, în România, în prezent, reușita în viață nu este condiționată de apartenența etnică.

⁹ Cercetarea în Municipiul București a avut ca temă „Riscurile în societatea modernă” și s-a desfășurat în iulie 1993 pe un eșantion reprezentativ de 765 subiecți.

● *Acordarea în condițiile legii, a dreptului de cetățenie, indiferent de apartenența etnică* întrunește, de asemenea, adeviziunea majorității populației: 80,0% din subiecți opinează că „oricine trăiește în România trebuie să aibă drept de cetățenie, în ciuda originii sale etnice”, în timp ce numai 5,6% sunt împotriva.

● În prezent, în România, *dreptul la identitatea lingvistică și culturală* este înscris în Constituție (Art. 6, Art. 32) și, conform datelor din cercetare și de recensământ, se poate afirma că este și exercitat în practică:

— la data recensământului (7 ianuarie 1992), limba maternă coincide cu limba naționalității declarate în cazul a: 97,9% din maghiari, 40,9% din romi, 78,9% din germani, 92,0% din ucrainieni, 78,8% din ruși-lipoveni, 90,6% din turci, 89,6% din sârbi¹⁰;

— în cadrul eșantionului național studiat, 94,4% din maghiari declară că în copilărie, în familie, vorbeau limba maghiară, iar 92,5% declară că, în prezent, limba principală vorbită în casă este maghiara.

Pentru maghiari, în legătură cu care se pot face afirmații pe baza eșantionului investigat, nu există nici un pericol de asimilare lingvistică și, în general, de asimilare biologică: 93,7% din subiecții maghiari declară că tații lor sunt (au fost) de naționalitate maghiară, mamele, în proporție de 83,9%, sunt (au fost) de naționalitate maghiară. Căsătoriile sunt endogame în cazul a 87,6% din subiecții maghiari căsătoriți. Endogamia (căsătoria cu membrii aceluiași grup) este socotită o practică specifică societăților și comunităților tradiționale, care își păstrează aproape nealterată identitatea culturală.

— Minoritățile naționale pot să-și conserve componentele esențiale ale profilului lor cultural prin *cultura scrisă și programele audio-vizuale*. După 1989, din totalul de titluri de cărți și broșuri editate de editurile de stat, în limbile minorităților naționale s-au editat: 12,9% în 1990; 15,7% în 1991 și 14,3% în 1992 (față de 9,5% în 1989)¹¹.

Din totalul de titluri de ziare, reviste și alte publicații periodice s-au editat în limbile minorităților naționale 7,0% în 1990; 10,4% în 1991 și 12,9% în 1992¹².

În limbile minorităților naționale s-a difuzat¹³:

în anul	1990	1991	1992
Proporția din totalul emisiunilor la radio:	9,3%	9,2%	8,8%

Din care:

în limba maghiară	73,3%	73,4%	71,5%
în limba germană	18,9%	18,9%	18,6%
în limba sârbă	—	—	6,5%
în alte limbi	6,8%	7,7%	3,4%

¹⁰ Menționăm minoritățile cu peste 25 000 de membri. Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1993, p. 104.

¹¹ Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1993, p. 312.

¹² *Idem*, p. 319.

¹³ *Idem*, p. 321.

Pentru păstrarea identității lingvistice și culturale este necesară *transmiterea tradiției culturale culte* prin sistemul de învățământ. *Învățământul preșcolar* era organizat în anul 1992/1993, în opt limbi ale minorităților naționale și în două limbi de circulație internațională. *Învățământul primar și gimnazial* era organizat în șase limbi, *învățământul liceal* în cinci limbi, *învățământul profesional și complementar sau de ucenici* în 4 limbi, *învățământul postliceal de specialitate și tehnic de maștri*, în 3 limbi ale minorităților naționale.

● În prezent funcționează trei teatre în limba maghiară și 6 secții maghiare pe lângă tot atâtea teatre, un teatru în limba germană și un altul al comunității evreiești.

Reiterăm, în context, structura populației României pe naționalități: români 89,5%; maghiari 7,1%; romi 1,8%; germani 0,5%; altele 1,1%.

Pentru ca imaginea pe care o creează datele comentate să fie cât mai adecvată realității, în graficul de mai jos sunt reluate și comparate rezultatele (valorile medii) pentru cele două categorii de populație care permit, în cazul eșantionului nostru, prelucrări statistice: românii și maghiarii.

In Romania, în prezent:

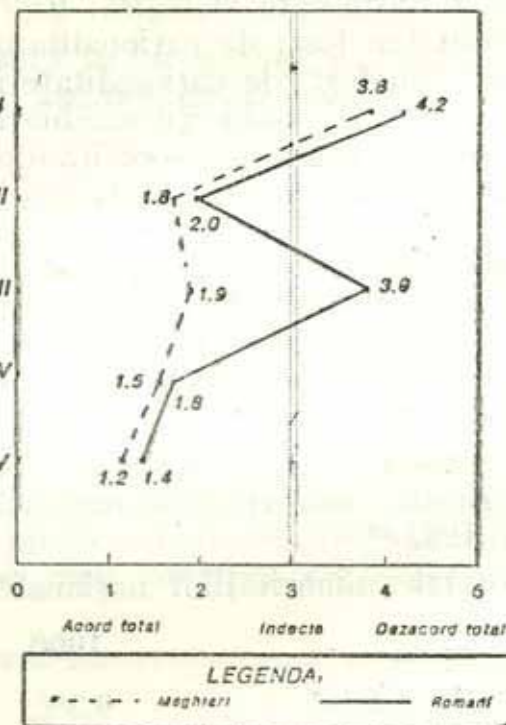
I - Grupul etnic este important pentru a reuși în viață

II - Grupul etnic nu trebuie să influențeze beneficiile din partea statului

III - Grupurile etnice din România trebuie să aibă cu mult mai multe drepturi

IV - Dreptul la cetățenie indiferent de originea etnică

V - Posibilitatea oricărui grup etnic de a trăi conform tradițiilor sale

Se observă că:

● Atitudinile populației majoritare față de problemele etnice specifice sunt caracterizate de toleranță și acceptare, ca, de altfel, și cele ale populației maghiare, înscriindu-se în alineamentele unei societăți democratice.

Toleranța și acceptarea reciprocă, necesare pentru o conviețuire pașnică, nu sunt însă și suficiente pentru că, adesea, conflictele interetnice sau care afișează în prim plan aspectul etnic au, de fapt, alte motivații: sociale, politice etc.

● Dintre afirmațiile supuse evaluării, doar una — „grupurile etnice din România trebuie să aibă cu mult mai multe drepturi” — îi pune în situații divergente pe români și maghiari. În celelalte cazuri, chiar când există

diferențe semnificative, ele sunt de grad, de intensitate, nu de orientare, de tendință.

● Singura sursă conflictuală o reprezintă discuția privind drepturile „în plus”.

Divergențele se pot rezolva prin dialog și negocieri, acestea fiind mai mult sau mai puțin dificile, în funcție de conținutul drepturilor reclamate și, în special, de măsura în care nu creează privilegii pentru o minoritate, operând deci o „discriminare pozitivă” nejustificată în raport cu ceilalți cetățeni. Desigur, nu orice discriminare pozitivă este de respins. Dacă, de exemplu, o minoritate etnică este dezavantajată social sau din punct de vedere al nivelului de instrucție și calificare, cum este cazul romilor, atunci se justifică unele politici și programe sociale de sprijinire „discriminatorii”.

Pozițiile divergente sunt greu de conciliat, însă, dacă una din părți are în vedere rezolvarea în cadrul criteriilor și regulilor existente iar cealaltă parte discută **asupra** regulilor și criteriilor pe care prima le consideră intangibile. Divergențele între români și maghiari nu sunt atât de natură etnică, cât politică: liderii politici ai acestei minorități pun în discuție definirea statului român căruia îi contestă caracteristica de stat național, și schimbarea statutului minorității maghiare din care, apoi, ar decurge drepturi suplimentare (autogovernare, autonomie teritorială pe criterii etnice etc.).

2.2. Prejudecăți și stereotipuri

Percepția negativă asupra populațiilor de etnii diferite poate lua forma unui „etnocentrism pasiv”¹⁴, concretizat în *prejudecăți și stereotipuri* — „expresia cea mai simplificată și cea mai elementară a reprezentărilor sociale”, întrucât nu implică observația directă, verificarea sau controlul critic, ci sunt preluate „de-a gata” în procesul socializării.

Stereotipurile și prejudecățile pot fi o sursă de potențare a tensiunilor și conflictelor între etnii diferite sau o măsură ori efect al tipului de relații care se stabilesc între grupurile etnice. O situație de conflict induce, de regulă, reprezentări negative reciproce.

Ca peste tot în lume, și în România există prejudecăți și stereotipuri cu privire la o etnie sau alta. Românii înșiși sunt obiectul lor. Cele cu privire la țigani și evrei par să fie însă mai multe și să exprime nu doar aprecieri negative, ci chiar o anumită respingere.

	Acord hotărât	Acord	Nici acord, nici dezacord	Dezacord	Dezacord hotărât	Nu știu
Există prea mulți țigani în România	55,6	30,5	6,3	2,0	1,2	4,4
Evreii din România au prea multă putere și influență astăzi	6,9	13,3	15,8	23,3	14,5	24,2

¹⁴ Jean-René Ladmiraal, Edmond Marc Lipiansky, *La communication interculturelle*, Armand Colin, Paris, 1989, p. 138.

Deși în privința țiganilor mulți subiecți au dorit să-și justifice răspunsul prin invocarea modului de viață al acestora, rămâne un fapt că expresiile: „sunt prea mulți țigani”, „țiganii sunt peste tot”, „s-au înmulțit țiganii” exprimă o prejudecată a populației majoritare, ca și a celorlalte minorități de altfel, o măsură a unei anumite exasperări și intoleranțe.

Nu există nici un temei să considerăm că, atunci când și-au declarat acordul cu afirmația „Evreii din România au prea multă putere și influență” subiecții investigați s-au bazat pe o cunoaștere directă și verificabilă a situației reale. Afirmația exprimă, mai degrabă, un stereotip defavorabil evreilor și chiar dacă intoleranța implicată nu are aceeași intensitate și amploare ca în cazul țiganilor, ea este de reținut și de combătut, mai ales datorită sugestiilor de discriminare pe care le-ar putea conține.

2.3. Similitudini și diferențieri ale modului de gândire și de viață

Etnicitatea nu este „un dat” pentru totdeauna, ci o realitate dinamică. Etniile se schimbă, inclusiv în ceea ce au specific, prin adaptarea continuă la mediul social extern și preluarea selectivă a unor caracteristici ale comunităților cu care vin în contact și pe care, la rândul lor, le influențează, împrumutându-le din trăsăturile proprii, fiecare continuând, totuși, să-și păstreze o anumită identitate. Schimburile și împrumuturile reciproce sunt inevitabile și firești, în măsura în care sunt spontane, și nu impuse. Ele vizează trăsăturile culturale, modul de gândire și de viață. Suntem în mare măsură, cu toții, niște „metiși” culturali, pentru că, într-adevăr, „identitățile culturale nu constituie blocuri omogene și bine delimitate cum sunt speciile botanice sau animale. Ele sunt fenomene dinamice supuse în permanență unor forțe de asimilare și de diferențiere”¹⁵.

Cercetătorii comunicării sociale și mass-media constată că impactul acestora amplifică amenințarea identităților culturale ale națiunilor însăși: „Stilurile de viață, obiceiurile și cutumele, gesturile și preferințele, chiar și credințele și opiniile tind să se uniformizeze, în detrimentul varietății și elementului individual. Aceste fenomene traversează frontierele”¹⁶.

Aceste procese sunt caracteristice și României. Ele sunt confirmate de cercetări sociologice de teren, recent realizate. Într-una dintre ele, la care ne-am mai referit¹⁷ se solicită subiecților răspunsul la următoarea întrebare: „Cât de mult simțiți că aveți în comun cu membrii diferitelor grupuri etnice, în concepțiile și modul dumneavoastră de viață?”. Etniile vizate erau, în afara românilor, maghiarii, romii, germanii, evreii (fiecare trebuia să se pronunțe pentru fiecare). Adaptând și utilizând metoda de calcul a „distanței sociale”¹⁸ am determinat o măsură a „atracției”, a „similitudinii („cât au în comun”) modului de viață și concepțiilor fiecăruia dintre cele cinci grupuri etnice.

¹⁵ Jean René Ladmiral, Edmond Marc Lipianski, *op. cit.*, p. 143.

¹⁶ „Mai multe voci o singură lume — comunicare și societate, prezent și viitor”, — raport al Comisiei Internaționale pentru studiul comunicării, București, Edit. Științifică, și Enciclopedică, 1982, p. 184.

¹⁷ „Atitudini față de Reformă”, 1993.

¹⁸ Din motive de spațiu, aici utilizăm doar rezultatele. Metodologia și procedurile de calcul sunt expuse pe larg în: Ana Bălașa, Gabriel Sticlăru, Ion Voinea, *Metode statistice de măsurare a relațiilor interetnice*, comunicare susținută în sesiunea anuală a Institutului de Cercetare a Calității Vieții, decembrie, 1993, în curs de publicare.

Grupul cel mai „agreat”, al cărui mod de viață și concepții sunt cel mai mult împărtășite este, cum era de așteptat, grupul de români, apoi maghiarii, germanii, evreii și țiganii: $R > M > G > E > T$. Ierarhia se păstrează în cazul ambelor variante de calcul utilizate, și ea este dată de mărimea *indicelui de contact social* (ICS) care măsoară gradul de atractivitate de similitudine (cu cât ICS este mai mare, cu atât concepțiile și modul de viață al etniei respective sunt mai mult acceptate), de mărimea *indicelui distanței contactelor sociale* (DCS) care măsoară depărtarea, gradul de respingere (cu cât este mai mare, cu atât respingerea este mai mare) și a unui *indice calitativ*, derivat.

Dacă modul de viață, cu care fiecare etnie simte că are cel mai mult în comun, era de așteptat să fie cel al populației majoritare (89,5% din populația țării sunt români) dat fiind simpla experiență de viață cotidiană, modelul cel mai respins, al romilor (DCS' = 2,50 într-un interval de valori 0—3) — necesită unele explicații și verificarea, în continuare, a unor ipoteze și supoziții.

Fără să fie total respins (în care caz, valoarea DCS este 3), modul de viață și concepțiile romilor nu sunt totuși împărtășite de nici una dintre etniile menționate și aceasta nu pe criterii etnice propriu-zise ci, așa cum s-a constatat în cercetările realizate pe eșantioane ale populației de romi, pe criterii care vizează tocmai modul lor de gândire, de a fi și de a acționa. Atâta timp cât comunitatea romilor „este dominată mai degrabă de pattern-uri specifice unei vieți marginale, chiar deviante, care împiedică acceptarea ei ca o cultură etnică modernă, în sensul de cultură integrată societății moderne, capabilă să ofere membrilor ei, fără ca aceștia să-și schimbe apartenența etnică, instrumentul cultural al unei vieți la nivelul societății actuale, ea nu va avea șansa de a obține o legitimare completă, nici pentru populația majoritară, nici pentru ea însăși”¹⁹.

Calculul distanței sociale a evidențiat nu numai „atracția” și „respingerea” fiecăreia dintre etnii, ci și faptul că nici una nu se „confundă” cu populația majoritară, chiar dacă îi împărtășește, în mare măsură, modelele. La rândul ei, populația majoritară însăși împrumută din concepțiile și modul de viață al celorlalte etnii, cu care declară că are multe similitudini.

Similaritățile modului de viață și de gândire sunt de fapt inevitabile, fără a risca însă uniformizarea și pierderea identității. Ele decurg mai ales din situația că oamenii, indiferent de apartenența lor etnică, împărtășesc, ca cetățeni ai țării, aceeași soartă: trebuie să facă față schimbărilor rapide din viața economică, socială, politică, culturală, bulversărilor și crizelor care acompaniază schimbarea. Cercetările privind diagnoza calității vieții, realizate anual în Institutul de Cercetare a Calității Vieții, au condus la o concluzie generală: cu excepția romilor, „naționalitatea nu este un criteriu de diferențiere nici în domeniul nivelului de trai, nici în cel al percepției calității vieții. Românii și maghiarii, de exemplu, sunt la fel de mulțumiți sau de nemulțumiți de viața lor în general și de majoritatea componentelor ei, cu aceleași temeri și percep în aceeași manieră schimbările economice, politice și sociale”²⁰.

¹⁹ Țiganii între ignorare și îngrijorare, coordonatori, Cătălin Zamfir, Elena Zamfir, Edit. Alternative, 1993, p. 26, 43.

²⁰ Ana Bălașa, *Schimbare și conflict social*, „Calitatea vieții”, nr. 3, 1993, p. 154.

Tabelul 1

Atitudini și percepții privind:	Acord		Nici acord, nici dezacord		Dezacord		Diferența este semnificativă? *
	Români	Maghiari	Români	Maghiari	Români	Maghiari	
Democrația **	61,2	47,9	34,1	43,8	4,7	8,3	Da, diferență de grad
Economia de piață	34,8	36,5	49,1	48,2	16,1	15,3	Nu
Privatizarea	43,1	43,0	34,8	31,7	22,1	25,1	Nu
Rolul statului în economie să se mențină important	44,9	51,7	38,5	38,5	16,6	9,8	Nu
Acordarea recompenselor se face după merit	63	57	—	—	37	43	Nu
Există egalitate în fața legii	78,2	70,4	—	—	21,8	29,6	Da, diferență de grad
Mediul familial și social sunt importante pentru reușita în viață	45,6	37,5	40,8	42,4	13,6	20,1	Nu
Capacitatea și eforturile individuale contează în reușită	78,6	80,3	20,0	19,7	1,4	—	Nu
Apartenența etnică și religioasă contează în reușită	7,9	10,9	16,9	26,5	75,3	62,6	Da, diferență de grad
Într-o „societate bună” trebuie să existe Libertate de organizare și exprimare	95,5	98,6	—	—	4,5	1,4	Nu
Să existe competiție economică liberă	92,8	93,0	—	—	7,2	7,0	Nu
Să existe libertate și toleranță pentru „altul”	95,5	97,9	—	—	4,5	2,1	Nu

* Semnificația este dată de valoarea lui χ^2 .

** Cele 12 variabile sunt indici compuși — rezultatul condensării informației mai multor variabile operaționale, prin analiza scalară.

Cele mai multe din opiniile, atitudinile, percepțiile și orientările de valoare legate de schimbările profunde ale societății românești sunt asemănătoare. Diferențele, atunci când există, sunt de intensitate, nu exprimă decât rareori tendințe divergente. Datele din tabelul 1 susțin această afirmație.

Semnificația datelor interesează, în contextul problemelor pe care le discutăm, doar din perspectiva variației lor în funcție de apartenența etnică. Observăm astfel că, atât românii, cât și maghiarii au atitudini asemănătoare față de democrație, economia de piață, privatizare, rolul statului în economie și percep asemănător ființarea în România, în prezent, a unor valori ale democrației. De menționat că diferențele de evaluare — și anume o atitudine mai critică a maghiarilor în raport cu românii — sunt de grad, de intensitate, dar vizează funcționarea unor principii deosebit de importante: egalitatea în fața legii și egalitatea șanselor sociale.